

Cornelius Castoriadis (1997): *Magma. Tutkielmia yhteiskunnan imaginaarisista instituutioista*. Hanki ja jää, Helsinki. 275 s. Artikkelit valinnut ja suomentanut Mikko Keinänen.

Perheen suosiminen, kavereiden pettäminen, isänmaan myynti, lahjuksia. Arvasitte oikein, kysymys on kansalaisten ja Iltalehden politiikkakäsityksestä. Yhteisten asioiden hoito, yleisen edun vaaliminen, kansalaisten hyvinvoinnin edistäminen, Suomen itsemääräämisoikeuden puolustaminen. Arvasitte jälleen oikein, kysymys on politiikan ammattilaisten, poliitikkojen ja politiikan tutkijoiden, politiikkakäsityksestä. Cornelius Castoriadis, tuo ranskalaiseksi poliittiseksi filosofiksi muuttunut urhea kreikkalainen kapinallinen, kuten taannoin Zygmunt Bauman häntä luonnehti, etsii syvemmältä vastausta siihen, "mitä politiikka on?" Edellisiä hän kutsuisi ranskaksi *le politiqueksi*, joka on tässä työssä käännetty termillä "poliittinen" (s. 58). *Le politique* on eksplisiittistä vallan käyttöä, puoluepolitiikkaa, perustuslakiuudistusta, äänestyksiä, nimityksiä, neuvotteluita, yms. *Le politique* on erotettava käsitteestä *la politique*, joka on tässä työssä käännetty "politiikaksi" (s. 61). Poliitiikan ymmärtämiseksi meidän on annettava Castoriadisin toimia oppaanamme matkalle ajassa taaksepäin. Sitäpaitsi politiikan tutkijalle tämä mielikuvitusmatka antiikin Kreikkaan on huomattavasti halvempi ja antoisampi kuin seuramatka moderniin Ateenaan.

Suomenkieliselle yleisölle esitellään ensi kertaa Castoriadisin tekstejä. Suomentaja on valinnut hänen myöhäistuotannostaan (1975-1993) edustavan otoksen. Kaksi ensimmäistä tekstiä (*Ajatuksia rasismista* ja *Etiikan uudet vaatteet*) käsittelee universaalien arvojen ongelmia rasismien ja etiikan kautta. Castoriadisin mukaan ihmisoikeudet ovat länsimainen keksintö, jota on vaikea sovittaa kulttuurien erilaisuuden absoluuttisen hyväksymisen kanssa. Etiikan ja politiikan erottaminen toisistaan on vuorostaan johtanut individualismiin ja länsimaisen yhteiskunnan kriisiin. Magmaa ja mielikuvitusta koskeva teksti (*Magmojen logiikka ja kysymys autonomiasta*) analysoi yhteiskunnan perustalla olevia ei-rationaalisia prosesseja. Käsite "magma" viittaa siihen, että yhteiskunnan olemistapaa ei voida kuvata perinteisillä menetelmillä, rationalisoiden ja kvantifioiden. Magma sulkee sisäänsä sosiaalisten merkitysten maailman. Kenties antoisimmat tekstit politiikan tutkijalle ovat *Tasa-arvo, oikeudenmukaisuus, politiikka, Valta, politiikka, autonomia* ja *Kreikan polis ja demokratian luominen*, jotka menevät suoraan länsimaisen poliittisen elämän hermoon ja joiden keskeiset ajatukset esittelen seuraavassa.

Ennen kreikkalaisia Jumalten tahto ja pyhät tekstit määrittivät ihmisyyteen normit. Jumalien lait olivat heidän itsensä antamia, yhteisön ulkopuolella olevia sääntöjä, joilla paimennettiin kansaa. Jumalat olivat itse oikeudenmukaisuus, joka määritteli hyvän elämän normit. Epäoikeudenmukainen Jumala oli semanttinen ja käytännöllinen mahdottomuus. Noin 2 300 vuotta sitten tämä kaikki muuttui. Jumalan tahto muuttui kysymykseksi: Mitä, kenelle ja minkä kriteerien mukaan? Castoriadisin mukaan tässä on edelleenkin politiikan ydinkysymys. Mutta oikeudenmukaisuus ei liity pelkästään materiaaliseen hyvinvointiin. Syvemmällä tasolla se koskee yksittäisen ihmisen tai ihmisryhmän statusta muiden ihmisten parissa ja ihmisyyteen statusta maailmankaikkeudessa. Jumalan on korvannut ihmisyyteen, joka itse, autonomisesti, päättää omaa elämänsä koskevista normeista ja ihmisarvon mukaisen elämän säännöistä. Tavallaan ihmisyyteen tuli jumala. Tästedes politiikka, ajattelu ja oikeudenmukaisuus ovat *de facton* eikä *de juren* alaan liittyviä kysymyksiä. Oikeudenmukaisuus ei ole kerralla annettu vaan jatkuvasti uudelleenarvioitava. Koska lait ovat sopimuksenvaraisia, ratkaisevaa on yhteisön kannalta kansalaisten oikea kouluttaminen yhteisten asioiden hoitoon ja poliittiseen osallistumiseen (kreikk. *paideia*). Tätä ei voida erottaa yhteisön perustuslaieista, joiden vaikuttavuus riippuu suoraan kansalaisten niitä kohtaan tuntemasta luottamuksesta. Verrattuna eksplisiittiseen valtaan *paideia* on vielä tehokkaampaa vallankäyttöä, sillä se saa ihmiset tekemään jotakin, tarvittaessa tappamaan toisia ihmisiä, ilman että heitä tarvitsisi eksplisiittisesti pakottaa siihen. Mutta *paideia* ei ole *fysis*, luonto, joka on kerralla ja lopullisesti annettu. *Paideia* vahvistaa, että ihmisarvoinen elämä edellyttää autonomiaa, rohkeutta ottaa vastuu ja kritisoida olemassaolevaa todellisuutta. Vastuu on meille perustavanlaatuisesti ja peruuttamattomasti annettu. Meidän on se täytettävä.

Politiikka on vapauden ja autonomian projekti, ihmisen olemuksen toteuttamisen tie, jossa yhteiskunta ajattelee itseään ja asettaa itselleen yhteiset päämääränsä ja julkiset tehtävänsä. Kuten filosofia, joka pohdiskelee kysymystä "mitä meidän tulee ajatella", politiikka ei ikinä pääty. Päinvastainen väite johdattaisi meidät takaisin pyhien tekstien äärelle. Tähän projektiin kuuluu

väistämättä kausia, kuten nykyinen, joita hallitsee yhteiskunnan kaikkiin kolkiin lonkeronsa työntävä *hybris*, vakiintuneiden normien puute, kähmintä ja korruptio.

Castoriadiksen politiikkakäsitys on nykylukijalle vaikeatajuinen. Syy tähän on siinä, että politiikka vapauden projektina ei ole liian abstrakti vaan päinvastoin liian konkreettinen ajatus. Erotukseksi eksplisiittisestä vallasta vapauden projekti on myös eettinen (mitä meidän on tehtävä) ja tiedollinen (mitä meidän tulee tietää). Poliitiikka ei ole pelkästään yhteisöllinen vaan myös henkilökohtainen haaste, joka edellyttää keskustelijoiden tasavertaisuutta ja keskusteltavina olevien aiheiden samanarvoisuutta. Nämä vuorostaan todistavat tasavertaisuuden ideaalin olemassaoloa. Jos ihminen on vapaa, hän ja vain hän on vastuussa tekemisistään. Jumalaa ei voida syyttää mistään. Kuolemanjälkeistä elämää ei ole. Historian mieltä ei ole. Transsendentti välttämättömyys on satu. Ihminen on tuomittu olemaan vapaa ja toimimaan tässä maailmassa. Monessa suhteessa tämä ei ole hyvä uutinen. Raain seuraus on se, että ihmisen on jatkuvasti kohdattava itsensä sellaisena kuin hän on. Tästä syystä onkin täysin inhimillistä, että ihmiset ovat kreikkalaisten jälkeen olleet kiinnostuneempia jumalasta ja tähdistä, kivistä ja puista kuin omasta itsestään. Itsensä kyseenalaistamista on myös moninverroin epämiellyttävämpää kuin luonnon ja muitten ihmisten manipulointi ja riisto. Tavallaan politiikan toteutumisen suurin este on ihminen itse.

Kreikkalaisten jälkeen ideaali yhteisön ja yksilön yhteydestä on rikottu. Tänään kansalaisten suorat vaikutusmahdollisuudet ovat olemattomat. Vapauden projekti on muuttunut arkipolitiikaksi. Itsepetos on korvannut rohkeuden olla vapaa. Luomalla (instituoimalla) jaon yksilöön ja yhteisöön on luotu epäautenttinen elämä ja sen kautta, kenties vielä pahempaa, olemme itse sulkenet itseltämme mahdollisuuden parantaa itse itseämme. Entä modernit demokratiat, joku kysyisi? Castoriadiksen mukaan edustuksellisuus ei ole todellista demokratiaa, sillä siinä julkisesta asiasta tulee joidenkin yksityisten (poliitikkojen) asia. Tämän seurauksena kansalaiset eivät voi puhua julkisista asioista suoraan ja vapaasti, mikä on todellisen demokratian minimivaatimus.

Castoriadiksen kirja herättää lukijassa muitakin, kenties käytännöllisempiä ajatuksia, jotka koskevat byrokraattisia ja meritokraattisia yhteiskuntiamme. Mikäli olisimme kreikkalaisempia, myöntäisimme joskus, että emme pysty järkevästi ratkaisemaan kaikkia ongelmiamme. Tyhmyys on sitä, että luulee pystyvänsä ratkaisemaan kaikki ongelmat järkevästi. Käsitteellä *fronein* kreikkalaiset tarkoittivat, että joskus on viisasta myöntää, ettemme voi toimia viisaasti. Liika luottamus saattaa nimittäin johtaa kohtalokkaiisiin erehdyksiin. Jos muu ei tunnu järkevältä ja olemme epätoivoisia, heittäkäämme silloin arpaa, neuvoisivat kreikkalaiset. Esimerkiksi yliopiston virkanimityksissä tämä saattaisi ratkaisevasti vähentää (tietyn pätevyyden pohjalta tapahtuvan valinnan jälkeen) kateutta ja puhdistaa ilmapiiriä. Toinen Castoriadiksen esittämä tärkeä ajatus koskee asiantuntijuutta. Yhteiskunnissamme asiantuntijat ovat jonkun asian ammattilaiset. Antiikin Kreikassa asiantuntijat olivat asian tai esineen käyttäjät. Esimerkkeinä Castoriadis mainitsee satulan- ja miekanteon. Satulan oikea asiantuntija ei ole toinen satulantekijä vaan ratsastaja. Miekan ainoa oikea asiantuntija ei ole toinen miekanteekijä vaan soturi. Voisiko yliopisto-opetuksen asiantuntija olla opiskelija?

Castoriadiksen teoksen suomennos tulee kreivin aikaan, sillä olemme taas kadottaneet päämäärämme, teloksemme. Castoriadiksen ajatusten valossa tärkeintä tänään ei ole työn kriisi, ihmisen muuttuminen koneeksi, kuten eräät populistiset tutkijat väittävät, yksittäisen elämäntarkoituksen kriisi, puhumattakaan suomalaisuuden kriisistä. On kysymys jostakin syvällisemmästä ja vakavammasta, koko *politeian*, poliittisen yhteisön—joka ei rajoitu yhteen maahan—kriisistä. Mitä merkitystä tänään on politiikalla “meille ihmisille”? Tätä kysymystä Immanuel Kant toisti herkeämättä itselleen. Voimme todeta, että *paideia* on epäonnistunut: Kansalaiset eivät tunne olevansa osia laajemmassa yhteisöllisessä ja henkilökohtaisessa projektissa, jossa yhteiskunta imaginaarisena (merkitys-) instituutiona jatkuvasti ajattelee ja uusii itseään. Sitäpaitsi jo länsimaisen perinteen idussa, kreikkalaisessa poliksessa, tiettyjen ryhmien, lasten, naisten ja orjien, syrjäyttäminen yhteisöstä oli politiikan ja filosofian olemassaolon ehto. Poliitiikka oli jo tuolloin tietyn väestöryhmän yksityisasiasia. Radikaaliin ideaaliin on kirjoittautunut radikaalin syrjinnän todellisuus. Yhtä syvällä luotaa kreikkalaisten systematisoima ajatus, että tieto, itsensä ja muiden kontrollin muodossa, voi vapauttaa ihmisen orjuudesta, tietämättömyyden lisäksi myös vihasta ja ahneudesta.

Minkäläisen muodon ottaa moderni orjuus? Neoliberalismissa ihmiset palvelevat politiikkaa ja taloutta, ei päinvastoin. Pörssin ja kabinettipolitiikan Molok on korvannut yhteisöllisen hengen. Sensuuri ja itsensensuuri estävät tasavertaisen keskustelun. Pyhät tekstit seuraavat toisiaan. Euro-Suomessa poliitikoista on tullut näiden salattujen merkitysten varjelijoita. Olemme (jälleen) palanneet ajassa noin 2 300 vuotta taaksepäin. Tilanne pakottaa meidät ainoan pohdiskelun arvoisen

kysymyksen eteen: mitä meidän on tehtävä, jotta poliittinen yhteisö löytäisi taas päämääränsä ja kaappaisi itselleen – joksikin ajaksi – menetetyn autonomiansa? Castoriadiksella on tähän vastauksen itu:

“On luotava sellaiset instituutiot, jotka yksilöiden sisäistämistä mahdollisimman paljon helpottavat näiden yksilöllisen autonomian saavuttamista ja mahdollisuutta todella osallistua kaikkeen yhteiskunnassa esiintyvään eksplisiittiseen valtaan.” (s. 75)

Siinä haastetta kerrakseen politiikan ammattilaisille.

NIILO KAUPPI